

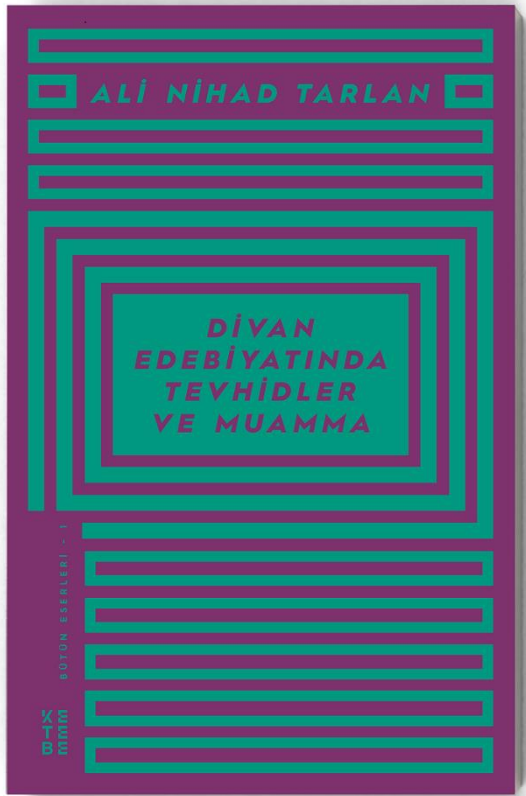
TARLAN, ALİ NİHAD (2019). *DİVAN EDEBİYATINDA TEVHİDLER VE MUAMMA*. İSTANBUL: KETEBE YAYINLARI, 312 S.

Doç. Dr. Kamil Ali GIYNAŞ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

kagiynas@gmail.com

Divan Edebiyatında Tevhidler ve Muamma Ali Nihad Tarlan'ın *Divan Edebiyatında Tevhidler ve Divan Edebiyatında Muamma* adlı kitaplarının tek ciltte toplanmış şeklidir. *Divan Edebiyatında Tevhidler* ilk olarak dört fasikül hâlinde 1936 yılında yayımlanmıştır. Birinci fasikül “Ahmedî, Şeyhî, Sadrî, Rabbânî”, ikinci fasikül “Fuzûlî, Nâbî”, üçüncü fasikül başlıksız, dördüncü fasikül ise “Tasavvufî Tevhidler: Umumî Tasavvuf Esasları” başlıklarıyla İstanbul Üniversitesi yayınları arasında yayımlanmıştır. *Divan Edebiyatında Muamma* da yine İstanbul Üniversitesi Yayınları'ndan 1936 yılında çıkmıştır.

Divan Edebiyatında Tevhidler ve Muamma Ali Nihad Tarlan'ın öğrencisi olan Günay Kut'un “Ali Nihad Tarlan Hoca” başlığıyla anlattığı bir hatırasıyla

başlamaktadır. Sonrasında “Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Eserlerinin Yeniden Yayımları Üzerine” ve Usûl Hakkında Birkaç Not” başlıkları gelmektedir.

Divan Edebiyatında Tevhidler'in “Ahmedî, Şeyhî, Sadrî, Rabbânî”, başlıklı birinci fasikülünde ilk olarak Ahmedî'nin

Hamd sana yaraşur ey pâdişâh-ı bî-zevâl

Kim Kadîm-i Lem-yezelsin ü Kerîm-i Lâ-yezâl

beytiyle başlayan 32 beyitlik tevhidi şerh edilmiştir. Şerh edilen bu ilk tevhidde neredeyse bütün beyitler şerh edilmiştir.

İkinci metin Şeyhî'nin

Eğer hücum-ı ecelden dilüm bulursa mecâl

Diyem senâ-yi cemâl-i Cemîl-i celle celâl

şeklinde başlayan 60 beyitlik tevhidinin şerhidir. Burada bütün beyitler şerh edilmemiş, yer yer ilk tevhidin ilgili beyitlerine göndermeler yapılmıştır. Bazı beyitlerde ise yine Tarlan'ın eseri olan *Şeyhî Divanını Tedkik* adlı esere göndermeler yapılmıştır.

Üçüncü şiir Sadrî'nin

Zihî eyvân zihî keyvân Hudâyâ

Ki sensin kamuya sultân Hudâyâ

beytiyle başlayan 27 beyitlik tevhididir. Burada üç-dört beyit hariç bütün beyitler şerh edilmiş, bir beyitte ise *Şeyhî Divanını Tedkik* adlı esere gönderme yapılmıştır.

Birinci fasikülün son şerhi Rabbânî'nin

Ey Kerîm ü Lem-yezel sensin kamudan ibtidâ

Saltanat küllî senündür mâverâ vü mâsivâ

beytiyle başlayan 28 beyitlik tevhididir. Bu şerhte de bütün beyitler şerh edilmemiş, yer yer üç-dört beyit bir arada şerh edilmiş, yine *Şeyhî Divanını Tedkik* adlı esere göndermelerde bulunulmuştur.

Divan Edebiyatında Tevhidler'in ikinci fasikülünün “Fuzûlî” ile Nâbî’ye ayrıldığını yukarıda belirtmiştim. İlk şerh Fuzûlî'nin

Hevâ arâyis-i gülzâra oldu çihre-güşâ

Bahâr gülşene giydirdi hulle-i hadrâ

beytiyle başlayan 92 beyitlik tevhidine aittir. Şiirin bütün beyitleri -tekrara düşmemek adına olsa gerek- şerh edilmemiş, yer yer *Şeyhî Divanını Tedkik* adlı esere bakılması gerektiği belirtilmiştir.

İkinci fasikülün ikinci şiiri Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn mesnevisinden alınmıştır ve

Âferîn ey sâni'-i ten-perver ü cân âferîn

Hâliku'l-eşyâ ilâhü'l-halk-i Rabbü'l-âlemîn

beytiyle başlayan 19 beyitlik bir tevhiddir. Önceki şerhlerde olduğu gibi burada da şiirin bütün beyitleri şerh edilmemiş, bir yerde ayrıntılı bilgi için *Şeyhî Divanını Tedkik* adlı eser ile *Me'âricü'n-Nübüvve Tercümesi*'ne bakılması gerektiği belirtilmiştir.

İkinci fasikülün üçüncü şiiri de Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn mesnevisinden alınmıştır ve

Ey Mûnis-i ehl-i zevk yâdın

Ebvâb-ı emel kilidi adın

beytiyle başlayan 34 beyitlik tevhiddir.

İkinci fasikülün dördüncü ve son şiiri Nâbî'ye aittir ve

Ta'âlallâh zihî dîvân-ı tırâz-ı sûret ü ma'nâ

Ki cism-i lafz ile rûh-ı ma'âli eylemiş peydâ

beytiyle başlayan 91 beyitlik tevhiddir.

Divan Edebiyatında Tevhidler'in üçüncü fasikülü bir “Ön Söz” ile başlamaktadır. Tarlan, bu fasikülde ilk olarak “zâhirî şeriat” yolunda yazılan tevhidlerin “madde”lerini topladığını ve İran edebiyatındaki benzerleriyle karşılaştırdığını ifade etmektedir. “Ön Söz”den sonra “Tevhîdin Şekil ve Mevzua Göre Tasnifi” başlığı gelmektedir. Tarlan burada tevhid ve münacat adını alan türlerin nesir ve nazım şeklinde yazıldığını, nesir şeklinde yazılanların Sinan Paşa'nın *Tazarrunâme*'si gibi müstakil olabileceği gibi, diğer konularda yazılan eserlerin mukaddimesi de olabileceğini söylemektedir.

Devamında, tevhidlerin ister manzum ister mensur olsun muhtevasının zâhirî şeriat ya da tasavvuf etrafında toplandığı belirtilmiştir. Tasavvufî tevhidler de umûmî tasavvuf ve husûsî tasavvuf olarak ikiye ayrılmıştır. Umumî tasavvuf sistemiyle esaslarını İmam Kuşeyrî, Attâr, Senâ'î, Muhyiddin-i Arabî, Şehâbeddin-i Sühreverdî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi büyük mutasavvıflardan alan görüş ve duyuş tarzının, husûsî tasavvuf isimlendirmesiyle de Alevîlik, Bektaşîlik, Hurufîlik gibi mezhep ve tarikatların akidelerini ihtiva eden tevhidlerin kastedildiği ifade edilmiştir.

Tarlan, sonrasında “Tevhîdin San'at Bakımından Mahiyeti”ne değinmiş, ardından da tevhidlerin maddelerini Türk ve İran edebiyatındaki örneklerle karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırmalarda şiirlerinden örnek alınan Türk şairleri Ahmedî, Şeyhî, Rabbânî, Fuzûlî, Nâbî, Âlî, Sadrî, Kemâl-i Ümmî, Âhî, Cefâyî, Yazıcıoğlu'dur. İran şairleri ise Firdevsî, Senâ'î, Nizâmî, Sa'dî, Attâr'dır. İran şairlerinden verilen örnekler Arap harfleriyle yazılmış, Türkçeye çevrilmemiş, sadece beyitlerin hangi eserden alındıkları dipnotta gösterilmiştir.

Divan Edebiyatında Tevhidler'in dördüncü ve son fasikülü de bir “Ön Söz”le başlıyor. İlk tevhid Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn*'inden yedi bendlik bir tercî'-i benddir. Burada da bütün beyitlerin şerhi yapılmıyor, yer yer *Şeyhî Divanını Tedkik* adlı esere bakılması gerektiği söyleniyor. İkinci tevhid Fuzûlî'nin *Leylâ ve Mecnûn*'undan alınmış 8 beyitlik bir gazeldir. Şerhi yapılan üçüncü tevhid Rûhî'ye aittir ve 29 beyittir. Dördüncü şiir Cevrî'nin *Hâll-i Tahkîkât* mesnevisinden alınmış bir 7 beyitlik bir tevhiddir. Beşinci şiir Niyâzî-i Mısrî'ye ait 17 beyitlik bir tevhiddir. Şerh edilen altıncı şiir Âlî'nin 14 beyitlik tevhididir. Yedinci şiir Arpaemîni-zâde Sâmî'nin 15 beyitlik tevhidi, sekizinci ve sonuncu şiir de Yenişehirli Avnî'nin 26 beyitlik tevhididir.

Şerhlerden sonra tasavvufî tevhidler maddeleri indeks şeklinde yer almaktadır. “Tasavvufun Esas Umdeleri” başlığıyla gösterilen bu indeks, Aşk, Akıl ve Keşif, Kâinat, Kalb, Kesret ve Vahdet, Yaratlış alt başlıklarına ayrılmıştır. Her başlığın altında şiir/beyit örnekleri yer almaktadır.

Kitabın ikinci kısmını daha önce de belirtildiği üzere 1936 yılında müstakil bir kitap olarak yayımlanan *Divan Edebiyatında Muamma* oluşturmaktadır.

“Ön Söz”den sonra “Muamma” başlığı altında muamma hakkında kısa ve özlü bilgiler verilmiş, muamma ve lûgaz arasındaki farka değinilmiştir. Sonrasında Tarlan, muammayı düzenlemek ve çözmek için üç (tahsîlî, tekmîlî, teshîlî) esaslı “amel”in olduğunu, birtakım müelliflerin buna “tezyîlî” adlı dördüncü bir “amel” ilave ettiklerini ifade etmiştir.

Tarlan, sonrasında muammayı düzenlemek ve çözmek için kullanılan bu dört “amel”i başlıklar hâlinde açıklamıştır. Birinci başlık “A’ mâl-i Tahsîlî”dir ve tahsîlî, bize muammanın harflerini verir. İkinci başlık “A’ mâl-i Tekmîlî” dir. Tekmîlî, bulunan harf veya heceler nasıldır nasıl yan yana getirileceklerini, aralarında düşeceklerin hazfîni, değışeceklerin kalb şekillerini bildirir. Üçüncü başlık “A’ mâl-i Teshîlî”dir. Teshîlî, muammanın çözümlenmesini kolaylaştırmak için gerekli işaretleri verir. Dördüncü ve son başlık “A’ mâl-i Tezyîlî”dir. Tezyîlî de harflerin hareke, sükûn, tahfif, teşdîd gibi durumlarını tayin eder. Kitap, Tarlan’ın yararlandığı yazma eserleri belirttiği bibliyografya ile sona ermektedir.

Kitabın başında “Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan’ın Eserlerinin Yeniden Yayımı Üzerine” başlıklı kısımda rahmetli Tarlan Hoca’nın diğer eserlerinin de yayımlanacağı müjdesi veriliyor. Bu, Klasik Türk edebiyatı alanı için son derece önemlidir. Türk edebiyatının ilk doktoru Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan’ın 83 yıl sonra tekrar basılan bu kıymetli iki eserini yeniden yayıma hazırlayanlara teşekkür ederim.

